

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישב, תשע"ו
מספר 1147

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"הוציאוהו ותשרף" מירב (טובול) כהנא

העיון בפרשיות ספר בראשית מבעד לעיניים הלכתיות מעלה תמיהות הלכתיות, וקיימים ניסיונות שונים ליישבן. באופן כללי אפשר לחלק את הפרשנים המתייחסים לנושאים ההלכתיים לשתי אסכולות: אחת, הטוענת שאין מקום כלל לתמיהה, שכן ההתרחשות הייתה לפני מתן תורה, והאבות לא היו מחויבים לקוד ההלכתי שיינתן לעם במעמד הר סיני. האסכולה השנייה מניחה מראש שמעשיהם ופועלם של האבות הולמים את הידע ואת המציאות ההלכתיים הידועים לנו, אע"פ שעדיין לא ניתנה תורה.

ננסה להתחקות אחר הדיון של הפרשנים בעונשה של תמר: "וַיְהִי כַּמְּשָׁלֶשׁ חֳדָשִׁים וַיֵּגֵד לַיהוָה לְאמֹר זָנַתָּה תָּמָר כַּלְתֶּךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לְזַנוּנִים וַיֹּאמֶר הַיְוָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשְׂרָף" (בר' לח: כד). בשלב שבו נודע שתמר בהיריון, יהודה אינו יודע שהיא מעוברת ממנו, ופוסק שיש להמיתה בשרפה, שכן לאחר מות בעליה הראשונים, בניו של יהודה, היא מיועדת לבנו השלישי – שלה.

הפרשנים בעלי הגישה ההלכתית שואלים מדוע היה עונשה של תמר בשרפה דווקא? עונש מוות בשרפה, בתחום של זנות, מופיע במקרא על שתי עברות: (א) האיסור לשכב עם אישה ועם בתה: "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אִשְׁהּ וְאֶת אִמָּהּ זָמָה הוּא בְּאֵשׁ יִשְׂרָפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהָן וְלֹא תִהְיֶה זָמָה בְּתוֹכְכֶם" (ויק' כ:יד). חז"ל הרחיבו את האיסור הזה לאיסורי עריות נוספים: "יש בכלל אשה ובתה – בתו ובת בתו ובת בנו ובת אשתו ובת בתה ובת בנה חמותו ואם חמותו ואם חמיו" (משנה סנה' ט, א); (ב) בת כוהן שזנתה: "ובת איש פהן פי תחל לזנות, את אביה היא מחללת באש תשרף" (ויק' כא:ט). על פניו מעשה תמר אינו מתאים אף לא לאחת מהקטגוריות הנזכרות. אין כאן ביאה מאיסורי העריות הנזכרים, והיא אינה בת כוהן.

רשב"ם בפירושו על אתר מיתר את התמיהה על עונשה של תמר, ואינו מזכירה כלל. שכן לדבריו, המנהג באותה תקופה היה ששומרת יבם שזנתה מתחייבת בשרפה, שלא כדין המקראי המוכר לאחר מתן תורה. ממילא אין להקשות מההלכה למעשה.

הרמב"ן (בפירוש שני) הולך גם הוא בכיוון זה, ואומר: "יתכן שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה, והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו, והנהגה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם".

לעומת פרשנות זו, חלק מהפרשנים מנסים ליישב את עונשה של תמר עם המסורת ההלכתית המוכרת לנו. קבוצת פרשנים זו נחלקת לשניים בדרך יישוב ההלכה עם הסיפור. יש המנסים להחיל את אחת הקטגוריות ההלכתיות של מיתה בשרפה על מעשה תמר, ויש הקובעים שעונשה של תמר דין פרטי ומיוחד הוא, שניתן דווקא לה בשל מעמדו של יהודה או בבחינת "למען יראו ויראו". ודוקו: קבוצה זו אינה טוענת שהנהג באותם ימים היה שונה מההלכה העתידה לבוא. לדידה ההלכה בימים הקדומים הייתה כעין זו שלאחר מתן תורה, אולם על תמר הוחל דין יוצא דופן. נראה את שני הכיוונים הללו.

רש"י על אתר מביא את דברי המדרש (בר"ר [וילנא] וישב פה, י) המציעים את פירושו של אפרים מקשאה, המנסה להכניס את תמר לקטגוריה ההלכתית של בת כוהן. לדבריו, תמר הייתה בתו של שם, ושם היה כוהן. אף על פי שלא ברור על מה נשען הפירוש הזה, וכיצד נלמד מהפסוקים ייחוס תמר לשם, מטרתו היא להסביר מדוע היה עונשה של תמר מוות בשרפה, ולהלמו עם הידע ההלכתי שלנו. הפירוש הזה אינו מתקבל בקלות על ידי הפרשנים בעלי הגישה ההלכתית בשל שני קשיים:

קושי אחד הוא שחישוב השנים אינו מאפשר לטעון שתמר הייתה בתו של שם. הגמרא בסוטה (י ע"א) מתייחסת לכיטוי "וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם" (לח:יד), המתאר מקום או מצב שבו בוחרת תמר לארוב ליהודה. ביטוי זה מתבאר על ידי

* ד"ר מירב (טובול) כהנא המדרשה לנשים, אוניברסיטת בר אילן.

¹ על שאלות הלכתיות נוספות העולות בפרשייה זו ראו: הרב נ' גוטל, "מעשה תמר", שמעתי 61-62 (תש"ם), עמ' 5-11.

ר' שמואל בר נחמני - "שנתנה עינים לדבריה", כלומר ענתה היטב לשאלותיו החוקרות של יהודה כדי להוכיח לו שהיא מותרת לו: "אמר לה: שמא נכרית את? אמרה ליה: גיורת אני; שמא אשת איש את? אמרה ליה: פנויה אני; שמא קיבל בך אביך קידושין? אמרה ליה: יתומה אני; שמא טמאה את? אמרה ליה: טהורה אני". רש"י מפרש שם את תשובתה של תמר: "יתומה אני", שהיא נישאה כשהייתה קטנה ויתומה, ומי שהשיא אותה היו אמה ואחיה. הואיל וכך אין תוקף לקידושיה לבעליה הקודמים, ער ואונן, שכן מדאורייתא רק האב רשאי להשיא את בתו הקטנה. בסוף הפירוש רש"י מעיר שלשיטה זו, שקידושיה של תמר לבעליה הקודמים היו בעת שהייתה כבר יתומה מאביה, תמר אינה יכולה להיות בתו של שם. זאת משום ששם נפטר כשיעקב היה בן שישים (בן חמישים לפי גרסת רעק"א),² ובעת המעשה של תמר ויהודה היה יעקב בן יותר ממאה ועשר שנים. גם לו נולדה תמר לשם לקראת סוף ימיו, היא הייתה צריכה להיות באותה עת לפחות בת שישים, ואינה "קטנה".

בעקבות קושיה זו מציע הרא"ם (בר', שם) שכוונת האמירה שתמר הייתה בתו של שם אינה דווקא בתו ממש, אלא נכדתו. באופן זה הוסרה קושיית חישוב השנים, ונשארו עם הסבר הולם לעונש השרפה – בת כוהן (מבנו של שם). הקושי השני בהסבר שתמר הייתה בת כוהן מהותי יותר, והוא נובע מתוך העולם ההלכתי. בדין המוכר לנו, בת כוהן שזנתה מתחייבת במיתה רק אם זנתה בהיותה ארוסה או נשואה. מעמדה ההלכתי של תמר הוא של "שומרת יבם", וזנות במעמד כזה זה אינה מחייבת מוות בשרפה. כך, למשל, היא קושיית הרמב"ן והמהר"ל (גור אריה) על אתר. לקושיה זו הוצעו כמה תירוצים.

המהר"ל פותר את הקושיה על ידי חידוש בדברי הגמרא במסכת עבודה זרה (לו ע"ב). הגמרא מציינת, במסגרת בירור על מקור האיסור של חתנות עם גויים, ש"זנות נמי בבית דינו של שם גזרו, דכתיב: (בר' לח) 'וַיֵּאמֶר יְהוָה הוֹצִיאֲנִי וְתִשְׁרַף'. כלומר, האיסור של זנות עם גויים נאסר כבר בבית דינו של שם, והוא משתקף בגזר הדין של יהודה לתמר. לפי חידושו של המהר"ל, בבית דינו של שם הרחיבו את הדין המקראי (העתידי), המדבר על עונש של מוות בשרפה רק לבת כוהן נשואה או ארוסה שזנתה, וגזרו מיתת שרפה לבת כוהן גם אם היא פנויה (או שומרת יבם). משום כך נידונה תמר לשרפה כדן.

בעלי התוספות (סנהדרין נו ע"א, ד"ה "אינה") קובעים שאכן לא הגיע לתמר עונש מוות בשל מעשיה, שכן זנות בשומרת יבם אינה מחייבת מיתה, ואולם יהודה ובית דינו החמירו בדינה ודנוה למיתה. רק לאחר שהחליטו להמיתה, העמידו את מיתתה על שרפה, לפי שהייתה בת כוהן (או נכדת כוהן), וכאמור, עונשה של בת כוהן, ארוסה או נשואה, שזנתה, הוא מוות בשרפה. כיוון דומה עולה גם בדברי הרא"ם (בר', שם). גם הוא סובר שייחוסה של תמר לכהונה מסביר רק את סוג המיתה שנבחר עבורה - שרפה, אבל העובדה שעונשה היה מוות יכולה להיתלות באחת משתי הסיבות (א) "לכבודו של יהודה שהיה נשיא וקצין עליהם"; (ב) "שהיה הדור פרוץ". עונשה של תמר ניתן בתורת גזרה ולא בתורת דין.

הכיוון הפרשני שעולה מדברים אלו מנסה להלום את עונשה של תמר לידע ההלכתי הידוע לנו מעת מתן תורה, כדי שלא תהיה סתירה בין הדברים, וזאת על ידי הקביעה שהמציאות ההלכתית אצל תמר הייתה שונה. המהר"ל עושה זאת באמצעות הרחבה של הדין המקראי בתקופתו של שם, ואילו התוספות והרא"ם מקבלים כהנחה את קיומה של ההלכה, המוכרת לאחר מתן תורה, גם בתקופת האבות, וקובעים שדינה של תמר היה ייחודי עבורה.

באופן עקרוני גם הרמב"ן (בר', שם) הולך בכיוון הטוען שעונשה של תמר אינו מלמד על הכלל, אלא היה ייחודי לה. אולם הוא מבקר את ההיצמדות לנתיב המסביר את עונשה של תמר במישור ההלכתי המוכר, כקשור לכהונה (בת כוהן או על פי בת כוהן). לדבריו, היות שיהודה היה מושל וקצין בארץ, פגיעה של כלתו בו הרי היא כפגיעה במלכות. משום כך דנו את תמר בדין פרטי של מוות בשרפה.

מה עומד בבסיסה של האסכולה ההלכתית המנסה להתאים את סיפורי בראשית עם הידע ההלכתי המוכר לנו? אפשר לומר שיש כאן הנחה שעולם התורה והמצוות הולם את המוסר היהודי הבסיסי, ולכן גם ללא נתינת התורה יש ציפייה להתנהגויות שהתורה מדריכה אליהן. אפשר גם שיש כאן הנחה שאבות האומה התנהגו על פי התורה, קודם נתינתה, ופנימיותם הנביעה אותה מתוכם, כעין דברי חז"ל: "מהיכן למד תורה אברהם, ר' שמעון בן יוחי א' נעשו כיליותיו כשני כדן שלמים והיו נובעות תורה ..., ר' לוי אמו' מעצמו למד תורה ..., אמ' ר' שמואל בר נחמ' בש' ר' יונתן בן אלעזר איש הבירה, אפילו עירובי תבשילין היה אברהם אבינו יודע" (בר' [תיאודור-אלבק], ויגש צה).³

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

² המבוססת על סדר עולם פרק א.

³ שאלה חשובה המשיקה לדיון הזה היא מהו מעמדם של האבות? האם מעמדם כשל ישראלים או כשל בני נח. ראו דיון נרחב בסוגיה זו אצל ר' יהודה רוזנס, **פרשת דרכים**, דרוש ראשון, ירושלים תשס"ה. ראו גם סיכומי שיטות אצל ר' אשר וייס, **מנחת אשר**, בראשית, פר' נח, סימן יא; פר' וישלח, סימן מב, ירושלים תשמ"ג.